

Ústav slavistických a východoevropských studií

Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

nám. Jana Palacha 2, CZ-116 38 Praha 1

tel. ++420/ 221 619 347

fax: ++420/ 221 619 266

e-mail: Markus.Giger@ff.cuni.cz

Dr. phil. Markus Giger

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Kateřiny Kováčové „Konverzivnost jako systémový vztah“

Ve své disertaci se autorka ujala tématu z oblasti sémantiky (převážně lexikální, zčásti větné), které je dále spojeno s problémy syntaktickými a textově-lingvistickými. Kladla si za cíl popsat fenomén konverzivnosti, známý jak intuitivně tak i z dosavadní literatury, jako jev patřící k jazykovému systému (s. 8). Jako formální model popisu si vybrala 'Funkčně-generativní popis', vycházející z Pražské školy a doplnila jej pojmovým aparátem, který vyvinula sama, přičemž se opírala o 'Model Smysl \Leftrightarrow Text', vycházející z Moskevské sémantické školy. Již v tom lze vidět jeden z velkých kladů této práce (a zároveň vynikající výkon autorky): na základě hlubokých znalostí se v ní úspěšně spojují dvě nejvlivnější formální teorie jazyka, které vznikly ve slovanském prostoru a na základě dvou jazyků, z nichž autorka čerpá materiál, tedy češtiny a ruštiny.

Náročnost takového přístupu s sebou přináší to, že autorka po prezentaci svých východisek (s. 8-10) a obligátním referování o dosavadní literatuře k tématu (s. 11-32) musí věnovat velký prostor právě těmto formálním modelům a jejich vztahu k fenoménu konverzivnosti (s. 33-88). Činí tak nejen s působivým přehledem, nýbrž i s názorností a přesností ve formulacích, které dělají z četby požitky; autorka prezentuje poměrně složitou materii maximálně explicitně, dalo by se říci až didakticky. Jádrem práce je čtvrtá kapitola (s. 89-106), v níž autorka prezentuje své řešení jevu konverzivnosti v rámci rozšířeného pojmového aparátu 'Funkčně-generativního popisu'. Nezůstává však stát u této převážně teoreticky orientované části, kterou si vytyčila jako hlavní úlohu, nýbrž ji spojuje s korpusovým materiálem, na jehož základě zkoumá podmínky vzájemné zaměnitelnosti systémově konverzivních výrazů v češtině a ruštině (s. 107-141). V šesté kapitole (s. 142-52) autorka určuje místo konverzivnosti v širším rámci systémových lexikálních opozic (zejména její vztah k homonymii a synonymii). Závěrečnou rozsáhlou část práce tvoří sedmá kapitola (s. 153-185), v níž autorka určuje vztah mezi konverzivností a recipročností a vyvrací úspěšně starší představu, že recipročnost patří ke konverzivním vztahům. Následují závěry (s. 186-192), tři přílohy (s. 193-205), seznam zkratk (s. 206), seznam literatury (s. 207-220) a shrnutí v češtině, ruštině a angličtině (s. 221-227).

Svou prací autorka úspěšně dosahuje dvojího cíle: jednak vymezuje – teoreticky i prakticky uspokojivě – fenomén konverzivnosti, který dosud byl ohraničován spíše intuitivně, a určuje jeho místo v jazykovém systému. Jednak ale také rozšiřuje pojmový aparát 'Funkčně-generativního popisu' a otevírá tím prostor pro jeho širší aplikaci v oblasti lexikální sémantiky.

Vzhledem k vysoké úrovni předložené práce není nutno ani potřeba vyslovovat nějaké zásadní námitky. Lze však položit některé otázky, které mohou sloužit jako podněty do diskuse: vysoké nároky zvoleného přístupu s sebou přinášejí to, že autorka nemůže všechny dílčí úlohy vyřešit se stejnou důsledností. Tak se opírá při teoretickém vymezení fenoménu konverzivnosti téměř výlučně o příklady z češtiny (převážně na

základě dvojice sloves *koupit / prodat*) a dospívá tím k definici konverzivnosti, kterou explicitně uznává za jazykově-specifickou (s. 105). V dalším však pracuje stejně s korpusovým materiálem ruským jak českým (převážně dvojice *получить / дать* a *dostat / dát*). V drobnostech se pak ukazují jevy, se kterými se ve čtvrté kapitole nepočítalo: tak by bylo možné konfrontovat příklad 11) na s. 148, v němž se používá sloveso *покупать* v souvislosti se „službou“, s úvahami na s. 96n. o tom, že slovesa *купovat / продавать* se používají obyčejně pouze v souvislosti se zbožím ve formě předmětů.¹ Jaké je postavení tohoto příkladu v rámci celkového užití ruského slovesa *покупать*? Důsledkem faktu, že se autorka soustředila na svou teoreticky zaměřenou centrální úlohu a neusilovala o vytvoření „rozsáhlejšího přehledu českých lexikálních konverzí“ (s. 9), je také pro čtenáře ne zcela jasný vztah mezi základními jednotkami, popsanými v předcházejících kapitolách, a „dalšími“ konverzívy, které se vyskytují v páté kapitole v souvislosti s otázkou zaměnitelnosti konverzí (srov. s. 108n., 118, 137n.). O jaký vztah konverzivnosti se zde jedná?

Některé otázky vznikají i v souvislosti s jedním z hlavních nástrojů autorky, totiž nově zavedených kognitivních rolí FGP, které se – jak autorka na s. 77n. uvádí – stanovují více méně intuitivně a zatím pouze pro danou úlohu:² pro čtenáře není a priori samozřejmé, že první aktant slovesa *пůjčit si* odpovídá kognitivní roli ‘recipient’, zatímco první aktant slovesa *koupit* odpovídá kognitivní roli ‘Agens_{KUP}’.³ Nevykazuje první aktant slovesa *пůjčit si* obdobnou míru ‘aktivnosti’ jako první aktant slovesa *koupit*?

Můžeme si také položit otázku po vztahu použitých formálních modelů jazyka k popisovanému úseku konkrétních jazyků, češtiny a ruštiny: autorka různě konstatuje (s. 8n., 186n.), že nutně musela rozšířit pojmový aparát FGP, aby mohla v jeho rámci popsat konverzivnost jako systémový vztah. Z toho vyplývá přínos otázky řešené v práci pro tento model jazyka. Možná by bylo zajímavé položit otázku i naopak: jaký je přínos formálních modelů použitých v práci pro popis konverzivnosti? Čím se liší popis na základě FGP od popisu, který by se uskutečnil čistě na základě MST?

Jako velmi plodné se v práci ukazuje podrobná analýza vztahu lexikálních konverzí ke gramatické kategorii slovesného rodu a interpretace kategorie slovesného rodu jako jednoho ze systémových projevů konverzivnosti v jazyce. Lze jenom litovat, že se autorka omezuje na participiální pasivum se sponovým slovesem *быт* a nediskutuje alespoň okrajově české recipientní pasivum s pomocným slovesem *dostat*, protože právě prototypická konverzivnost tohoto slovesa byla patrně jedním z předpokladů jeho vzniku, a v literatuře už je poměrně dobře popsáno (Daneš, Štícha, Giger).⁴

Práce je po všech stránkách mimořádně pečlivě vypracovaná. Platí to – nakolik si autor tohoto posudku vůbec může dovolit o tom uvažovat – i pro metajazyk. Právě proto budiž na konci upozorněno na několik drobných překlepů, které by se před případným odevzdáním práce do tisku (v něž je třeba doufat) ještě měly odstranit: na s. 31 *co*

¹ Přitom by zde bylo možné jít ještě do jemnějších odstínů: jako „služba“ se kategorizují patrně i určité typy prodeje zboží. Věta *V této hospodě si Honza pravidelně kupuje pivo* je přijatelná, pokud si subjekt zboží z místa prodeje odnáší, nikoliv však, když ho konzumuje na místě.

² Je však třeba říci, že jednak autorka sleduje více méně intuitivním stanovením kognitivních rolí tradici MST a že jednak vybudování jenom dílčího úseku formálního modelu v rámci řešení určitého problému je naprosto legitimní, pokud daný úsek organicky vyrůstá ze základů daného modelu. Navíc je to často z praktického hlediska nevyhnutné.

³ Na s. 102 je však i pro tento aktant – asi omylem – uvedena kognitivní role ‘Recipient’.

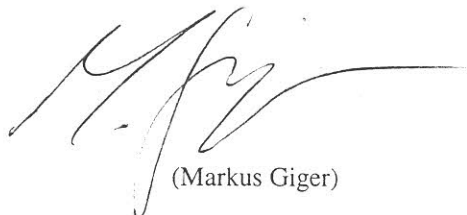
⁴ Na okraj chci upozornit na to, že postulát dvou lexémů *zaplatit* na základě různých aktantových struktur, vyslovený autorkou na s. 98, formuloval již F. Daneš ve svém článku o recipientním pasivu (*Dostal jsem přidáno* a podobné pasivní konstrukce, *Naše řeč* 51, 1968, 269-290).

(místo *čo*), *homonoma*, na s. 32 dvakrát *pára* (místo *para*), na s. 44 chybějící údaj literatury ve formě ..., chybějící rozlišování publikací Hajičová, Panevová, Sgall 2002a, b; Panevová 2003a, b, na s. 65 *Skutečnost, že dva výrazy nesplňují kritérium zaměnitelnosti salva veritate ve všech kontextech, by neměla vést k závěru, že dané výrazy nemají totožný význam, nikoli, že významová opozice, kterou představují, není systémová*, na s. 76 *nezřetelněji*, na s. 81 ve schématu slovesa *půjčit si* morfematika *Dat* pro kognitivní roli 'Agens [kdo půjčuje]' (srov. také s. 188 a teze, s. 6, ale oproti tomu s. 92), na s. 87 *jinak bychom nemohli do strukturního významu nemohli zahrnout aktuální členění*, na s. 103 v pozn. 113 (17a) a (17b), na s. 116 v příkladu (42) dvakrát *jsem* (místo *jsme*), na s. 118 *lez* (místo *lze*), na s. 120 *Budeme-li tedy zkoumat konverzibilitu vět, která obsahují a konverzívum, jehož Aktorem je jiným účastník*, na s. 121 *konverze imperativu 2. osoby sloves dát a дать je problematická i případě, kdy*, na s. 144 *Typickými lexikální konverzívny*, na s. 185 *inreherentně*, na s. 211 dvakrát *co slovaцким* (místo *с словацким*), na s. 214 *присловообразовательных*, na s. 215 *Nedljakov*, na s. 217 *Zeitschrift*, na s. 219 *Weis*.

Nakonec ještě dvě drobnosti: řada článků ze seznamu literatury nemá uvedené stránky a pro čtenáře by bylo vhodnější číslování příkladů průběžně přes celou práci (každý příklad pak lze vždy jednoznačně identifikovat).

Doporučuji disertační práci „Konverzivnost jako systémový vztah“ Mgr. Kateřiny Kováčové k obhajobě bez jakýchkoliv výhrad.

Praha, dne 31. 12. 2005

(Markus Giger)